

Opbrengstgericht werken, een koud kunstje?

Villa Kakelbont als good practice

Opbrengstgericht onderwijs valt samen met de ambitie om hogere meetbare toetsresultaten te kunnen bewerkstelligen. Maar wat als de normering van deze toetsen überhaupt niet te vergelijken is met de populatie van de school? Zo is Villa Kakelbont een kleine basisschool op het asielzoekerscentrum in Den Helder, speciaal voor kinderen die weinig of zelfs geen kennis hebben van de Nederlandse taal. Chiel van der Veen beschrijft hoe drie betrokken leerkrachten van deze school gewerkt hebben aan opbrengstgericht én betekenisvol woordenschatonderwijs.

Chiel van der Veen

Als we de media mogen geloven gaan de resultaten van leerlingen in het Nederlandse basisonderwijs steeds verder achteruit. Een direct gevolg is dat men vanuit de politiek alles op alles zet om die resultaten omhoog te krijgen. Hoe dan? Door de focus te leggen op taal en rekenen; andere ontwikkelingsgebieden (lees: identiteitsontwikkeling, kunstzinnige vorming, sociaal-emotionele ontwikkeling, etcetera) zijn veel minder relevant. Referentieniveaus zijn ingevoerd om aan te geven welk beheersingsniveau van leerlingen wordt verwacht. En die referentieniveaus zouden de leerkracht moeten helpen om opbrengstgericht aan taal en rekenen te werken. Dat is mooi, want op basis van die opbrengsten kan de kwaliteit van het onderwijs worden gemeten. Scholen met onvoldoende opbrengsten krijgen het zwaar; die worden onderworpen aan kwaliteitsverbetertrajecten, moeten geld inleveren, of worden, in het ergste geval, gesloten. Simple as that!

opbrengsten of OPBRENGSTEN?

Of toch niet? Is het wel zo 'simple as that'? Vanuit het perspectief van smalle, cognitieve en vooral gemakkelijk meetbare opbrengsten, lijkt de idee van opbrengstgericht werken een koud kunstje. De leraar stelt doelen vast, stemt haar handelen af op die doelen, en stelt met behulp van genormeerde toetsen vast of leerlingen die doelen hebben gehaald. Die toetsgegevens worden vervolgens gebruikt om doelen aan te scherpen en het handelen van de leraar waar nodig aan te passen (zie de evaluatieve cyclus; Ledoux, Blok & Boogaard, 2009). Op papier een koud kunstje.

Natuurlijk houden we in het onderwijs zicht op de ontwikkeling van leerlingen. Het gebruik van genormeerde toetsen is daarbij één van de mogelijkheden. Het probleem is dat het veelal als de enige mogelijkheid wordt gezien. En dat betekent een onterechte verschraving van het onderwijs en versmalling van opbrengsten. Immers, zoals Einstein al stelde, 'niet alles wat van waarde is, is meetbaar'.

Kwantitatieve (en genormeerde) toetsgegevens geven leraren dan ook slechts een inkijkje in de complexe ontwikkelprocessen van kinderen.

In Ontwikkelingsgericht Onderwijs (OGO) staat de brede ontwikkeling van leerlingen in betekenisvolle activiteiten centraal. Binnen die activiteiten werkt de leraar doelgericht en systematisch aan de brede persoonsvorming van kinderen. En natuurlijk willen leraren dan ook weten hoe de cognitieve ontwikkeling van leerlingen verloopt. Er is dan ook niets mis met het afnemen van bijvoorbeeld een Cito-toets. Maar er is meer, veel meer. In OGO observeren leraren handelingsgericht binnen betekenisvolle activiteiten. Juist door als leraar mee te doen in de activiteiten van kinderen, en heel precies te kijken, kom je veel meer te weten over de ontwikkeling van kinderen. Deze handelingsgerichte wijze van observeren geeft niet alleen zicht op hetgeen een kind al kan, maar juist ook op het ontwikkelingspotentieel van leerlingen (Van der Veen & Poland, 2012). Wat kan een leerling bijvoorbeeld met hulp van een leraar? Voor welke vorm van hulp is de leerling het meest sensitief? Hoe werkt de leerling samen? Is de leerling gemotiveerd? Enzovoort. Alleen dan zijn goede aanknopingspunten te vinden om een beredeneerd vervolgaanbod te plannen, dat aansluit

bij de leer- en ontwikkelingsbehoeften van leerlingen. Zo kan OGO gezien worden als opbrengstgericht werken plus (Pomper, 2012).

Samen werken aan opbrengsten

De afgelopen jaren hebben de leraren van Villa Kakelbont ingezet op opbrengstgericht woordenschatonderwijs. In dit proces hebben de leraren gewerkt aan betekenisvol woordenschatonderwijs, OPBRENGSTEN en het toetsen en observeren van de leerlingen. Villa Kakelbont is een kleine school op het asielzoekerscentrum in Den Helder. Drie betrokken leraren begeleiden leerlingen aldaar in hun eerste stappen in het Nederlandse onderwijssysteem. En daarmee tegelijkertijd in hun eerste, voorzichtige deelname aan de Nederlandse samenleving. De kinderen die onderwijs krijgen op Villa Kakelbont, hebben uiteenlopende culturele achtergronden en beginsituaties. Er zijn leerlingen die nog geen enkele onderwijservaring hebben opgedaan, zelfs niet in hun thuisland; andere leerlingen zijn al even in Nederland en spreken de taal al een beetje. Wat deze kinderen gemeen hebben is dat de kennis en ervaringen die zij meebrengen naar school, verschillen van de 'gemiddelde' leerling die onderwijs volgt in Nederland.

Opbrengstgericht woordenschatonderwijs op Villa Kakelbont

Op Villa Kakelbont worden leerlingen niet vergeleken met 'de norm' of het landelijk gemiddelde. "De norm gebruiken we niet! De kinderen beheersen de vaardigheden vaak wel, maar de taal nog niet. We vergelijken de kinderen niet met elkaar of met een standaardnorm." Die vergelijking zou ook onzinnig zijn, aangezien de leerlingen op Villa Kakelbont nog nauwelijks de kans hebben gehad zich bepaalde kennis en vaardigheden eigen te maken. Dit werd eens en te meer duidelijk toen de leerlingen op Villa Kakelbont enkele jaren geleden werden onderworpen aan de Cito-woordenschattoets. Niet verwonderlijk waren de scores op deze toets laag, en ver beneden het landelijk gemiddelde. Er werd besloten het roer om te gooien. In samenwerking

met een externe begeleidingsdienst werd gezocht naar een alternatieve aanpak: van contextloos woorden aanbieden naar doelgericht werken aan woordenschat binnen voor leerlingen betekenisvolle thema's. "We gaan uit van de kinderen, van het gebruik van hun 'eigen taal'. Niet van de voorgeschreven taal uit een boek of methode. En natuurlijk werken we opbrengstgericht, maar we kijken ook zeker naar het proces."

Doelgericht werken met de doelwoordenlijst

De thema's die de leraren kiezen staan dicht bij de beleavings- en ervaringswereld van deze groep kinderen. Het zijn universele en praktische thema's als 'eten en drinken', 'feest' en 'muziek'. Deze thema's bieden voldoende aanleiding om met woorden in de weer te gaan. "Per thema kiezen we 200 tot 250 nieuwe woorden. Deze woorden leggen we vast in een doelwoordenlijst. In het aanbod differentiëren we door gebruik te maken van een basislijst en een verrijkende lijst. En natuurlijk zorgen we voor voldoende variatie in het type woorden dat we aanbieden: zelfstandig naamwoorden, werkwoorden, functiewoorden. Van de woorden die op de doelwoordenlijst komen weten we zeker dat we ze doelgericht en functioneel binnen het thema aan kunnen bieden." In de eerste week van het thema gaan de leraren in verschillende startactiviteiten na, of de doelwoordenlijsten van voldoende niveau zijn. Waar nodig wordt het aanbod aangescherpt.

Gegevens verzamelen met een voortoets

Normaliter worden toetsen gebruikt om na afloop van een periode vast te stellen of leerlingen de vooraf gestelde doelen hebben bereikt. Op Villa Kakelbont hanteren de leraren een afwijkende strategie. Zij maken gebruik van de Thematische woordenschattoets, zoals ontwikkeld door Renata Adan-Dirks (2008). "Voorafgaand aan het thema maken we een selectie van 25 woorden die we toetsen." Op deze manier kan de leraar nagaan wat het actuele woordenschatniveau van de leerlingen is. Op basis van een rijke vertelplaat krijgt iedere leerling de kans om te laten zien

welke woorden hij/zij al productief of receptief kan gebruiken. De leraar speelt hierbij een actieve rol als co-verteller. Op een scoreformulier schrijft de leraar op welke woorden de leerling al kent. "Dit levert ons waardevolle informatie op om binnen het thema het onderwijsaanbod te kunnen afstemmen op de mogelijkheden van de leerlingen."

Aan de slag met nieuwe woorden

In verschillende thematische activiteiten worden de nieuwe woorden van de doelwoordenlijst aangeboden. Dit gebeurt systematisch en doelgericht. "We maken hierbij gebruik van de didactiek van Verhallen en Verhallen (2007). We creëren eerst de juiste context om nieuwe woorden aan te leren door voorkennis te activeren en leerlingen betrokken te maken. Dat lukt heel goed binnen onze thema's. Vervolgens leren we de juiste betekenis van de nieuwe woorden aan. En dan is het herhalen, en nog eens herhalen." Toetsen alleen leveren niet voldoende informatie op over de ontwikkeling van leerlingen. Daarom observeren de leerkrachten van Villa Kakelbont regelmatig. Dat doen zij handelingsgericht, door mee te doen met kinderen en voortdurend met hen in gesprek te zijn. Door écht naar kinderen te kijken. "In het laatste thema over het circus heb ik de kinderen een voorstelling laten naspelen. Yasmina speelde de directeur en ik was haar assistent. Door mee te doen en hulp te geven, merkte ik dat ze haar rol steeds beter vertolkte en nieuwe woorden op de juiste manier leerde gebruiken. "De volgende dag deed ze het helemaal zelf!"

Nog een keer toetsen dan maar?

Aan het eind van ieder thema maken de leraren nogmaals gebruik van de thematische woordenschattoets. En wel op dezelfde manier en met dezelfde woorden als op de voortoets. Zo krijgen de leraren zicht op de ontwikkeling van de leerlingen gedurende het thema. "We hanteren voor de eindtoets een criterium van 80 procent. Dat betekent dat we ernaar streven dat onze leerlingen aan het eind van het thema op de natoets minimaal 20 woorden goed hebben. Meestal lukt dat ook". Na afloop van ieder thema hebben de leraren veel waardevolle informatie in handen over de ontwikkeling van de leerlingen waarmee het toekomstige aanbod kan worden afgestemd op de leer- en ontwikkelbehoeften van de leerlingen. "Neem bijvoorbeeld Mohammed. Het criterium van 80 procent haalt hij meestal niet. Toch zie ik dat hij in vergelijking met de voortoets

veel ontwikkeling heeft doorgemaakt. Mijn observaties bevestigen dit. Ik zie dat hij in de verschillende activiteiten nieuwe woorden op de juiste manier gebruikt."

Opbrengstgericht werken-plus: geen koud kunstje

Op papier lijkt opbrengstgericht werken een koud kunstje. De leraar stelt doelen vast, verzamelt gegevens met behulp van toetsen, en stelt op basis van die gegevens het aanbod bij. Simple as that! Binnen Ontwikkelingsgericht Onderwijs willen we echter meer. We willen dat leerlingen zich in de volle breedte ontwikkelen. Dat betekent dat we in OGO niet alleen inzetten op smalle, cognitieve onderwijsopbrengsten (bijvoorbeeld rekenen en taal), maar juist ook op de sociaal-emotionele ontwikkeling, het ontwikkelen van een onderzoekende houding, kritisch denken, communiceren. Juist vanuit die brede ontwikkeling worden specifieke kennis en vaardigheden betekenisvol en functioneel. Zo leren de leerlingen op Villa Kakelbont binnen relevante thema's steeds beter met elkaar en anderen communiceren. Specifieke woordenschat is daarbij onmisbaar. Die woorden zijn echter nooit contextloos, maar altijd ingebed in voor de leerlingen betekenisvolle en relevante thema's. En de leraar? De leraar stelt doelen vast, ontwerp betekenisvolle activiteiten, verzamelt gegevens door écht te kijken naar kinderen, en stelt het aanbod waar nodig bij. Dat is geen koud kunstje, dat vraagt om een professional! ■

Bronnen

- Adan-Dirks, R. (2008). De TVAT: een alternatief voor de Cito-woordenschattoets voor kleuters. *Zone*, 7(1), 23.
- Ledoux, G., Blok, H., & Boogaard, M. (2009). *Opbrengstgericht werken. Over de waarde van meetgestuurd onderwijs*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut
- Pompert, B. (2012). Betekenisvolle opbrengsten. *Het moet een beetje meer zijn. De Wereld van het Jonge Kind*, 40(4), 12-15.
- van der Veen, C. & Poland, M. (2012). Dynamic Assessment of narrative competence. In B. van Oers (Ed.), *Developmental Education for young children: Concept, practice, and implementation* (pp. 105-119). Dordrecht: Springer
- Verhallen, M. & Verhallen, S. (2007). *Woorden leren, woorden onderwijzen. Handreiking voor leraren in het basis- en voortgezet onderwijs*. Hoevelaken: CPS.

Chiel van der Veen is promovendus en docent aan de afdeling Onderwijswetenschappen en Theoretische Pedagogiek, Vrije Universiteit Amsterdam. Met dank aan Linda Koridon, Robert Thran en Keshia Elhorst, groepsleerkrachten op Meerwerk basisschool Villa Kakelbont in Den Helder.